

Fortalecimiento de capacidades y evaluación: abriendo caminos para mejorar la educación

Innovación y mejora

Giulianna Mendieta
Daniela Dorantes
Eduardo Backhoff
Francisco Miranda

Voces y experiencias de vida

Javier Gomá (España)
Silvia Montoya (Canadá-UNESCO)
Juan Villoro
Acuerdos en favor de los
niños jornaleros migrantes

Con suplemento especial:
*Una radiografía del Programa
de Mediano Plazo del Sistema
Nacional de Evaluación
Educativa 2016-2020*

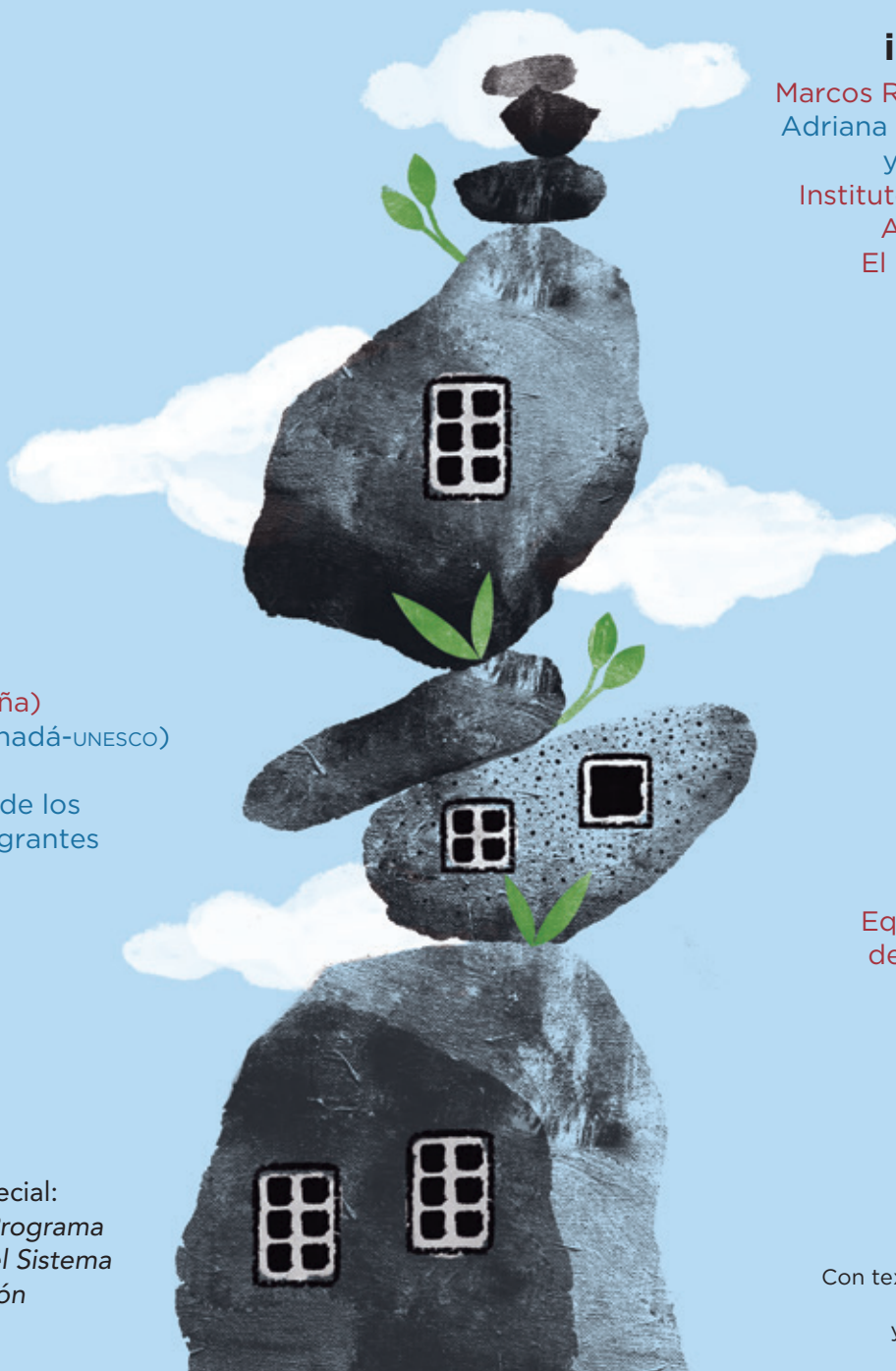
Experiencias internacionales

Marcos Roggero (Argentina)
Adriana Viteri, Pablo Orrego
y Martín Icaza (LLECE)
Institutos de Evaluación de
Argentina, Colombia,
El Salvador, Honduras,
Paraguay y Perú

Trabajo desde el SNEE

Francisco Ayón
Joel Ramírez Díaz
David Aguilar
Equipos de evaluación
de Baja California Sur,
Puebla y Zacatecas

Con textos traducidos al otomí
de la Sierra de Hidalgo
y al tojolobal de Chiapas

*Ja Gaseta ja b'a Politika Nasyonal ja
b'a Ebalwasyon Edukatiba
Ja Yip ja b'a snajeli' sok ja b'a ilxuk
janek' wa xnaxi': wan jamyex b'ej
jumasa' ja b'a oj tojb'uk ja sje'jel ju'uni
Tojolabal de chiapas*

*Gaseta nge ra Nt'ëdi Hai'bonda nge
ra Nt'anni nange ra Nxadi
Di hätra ts'edi hangu i pädi 'ne yo
nt'anni: i xokyo 'yu gepu di japi da
bommánho yo nxadi i
Otomí*

Artículos

en lenguas indígenas

Ja manaka' kajan sb'aji': ¿machtik junk'a wa xch'ak yil-e' ja jas wa xmakuni' b'a ilxuk janek' wa xnaxi'?

Se' mi xna'atik ja sb'i'ile'i, janaka ma' wa xwajye' ja b'a snajtsil xneb'xi' ju'uni', wa x-a'tijiye' sok ja k'ole' b'a estatado'i, wa x-ochye' lo'il sok ja je'uman jun jumasa' sok ja wa x-a'tijiye' b'a chikani', wa sle'awe' sok wa xchapawe' ja jas wa xmakuni' b'a jk'elxuk ja jas oj elk'otiki' b'a oj b'ob'uk ja jas ye'n kajan sb'aj ja INEE. Ye'naka kajan sb'aje' sok wa sk'elawe' jastik minaka' lek wan je'xel ju'un ja b'a nasyoni' sok le'awe' jastal oj stojb'ese'. Mi wa x-elye' ja b'a poto, pe sk'ulan ja ya'tele' b'a jitsan jastik oj jtukb'uki'.

Kissi, Moisés, Yosellín, Jersson, Martha, Oscar sok Tania ye'n kajan sb'aje' ja b'a jastik wa xch'ak k'elxuk b'a sneb' ju'uni' sok wani' sje'awe' tuktukil k'ole' ja b'a Instituto Nasyonal ja b'a Ebalwasyon ja b'a Edukasyon (INEE). Ja ye'nle'i, neb'umane' ju'un b'a snajtsil xneb'xi' ju'un b'a gobyerno, ja ya'ni wani' sneb'awe' masa' kada k'ak'uj sok wani' xya' sneb'e' lek ja tuki', ja ma'tik wa sk'ulane' ya'tele' b'a junxtani'i ja entidad mejikanasi sok ja b'a payis jumasa' b'a latinoamerikanosi, jani wa xyila' ja Gasetá iti.

Ja jas wa xk'anxi': ke jitsan oj sna'e' ke ja INEE wa xchoyila' jastal x-ek'tok ja sistema.

Tania Calderas Romero, ja ay yi oj 39 jab'il, ye'n olamal ja b'a proyekto ja b'a Unidad b'a Ebalwasyon ja b'a Sistema Edukatibo Nasyonal b'a INEE, jas wa x-yila' ja subdirektori ye'n kajan sb'aj ja Ebalwasyon ja Condision Básikas ja b'a Ensenyansa sok

b'a Aprendizaje (ECEA) b'a sekundarya sok b'a Prepa. Ja b'a k'ole' iti'.

Wa xk'elatikon jastik wa xch'ak ilxuki' sok jastik wa xch'ak k'anxuk b'a ilxuk k'ote' ja b'a jas wa xtukb'i ja b'a ECEA (Ebalwasyon ja Condision Básikas ja b'a Ensenyansa sok b'a Aprendizaje), sok ja b'a alub'alxa' oj k'ulaxuki' ja b'a jastalni ay ja b'a snajtsil xneb'xi' ju'uni' sok jastik wa xk'ulaxi' b'a kada nibeli'. Wala' a'tijitikon ja b'a jastal wa xk'ulaxi' b'a jas wa xtukb'esi'i b'a jani oj k'ulaxuk ja b'a jasni alub'alxa', ay jas wa xwaj job'tikon ja b'a snajtsil sneb'jel ju'uni' sok wa xwaj k'eltikon ja oj k'ulaxuki'. B'a lajani'a, b'a junxta sok b'a pilan k'ole' b'a ECEA primarya sok pre'eskolár ja b'a INEE, b'a mi jel najat b'ejyitikon. Wa xcho' la' mojtanitikon b'a k'ole' b'a ma' jas wa xya' k'e'uke' b'a oj ochuke' lek lo'il. Yuj ja jawi' jitsanxa snajtsil sneb'jel ju'un wala' wajyon ek' ja b'a jpayistiki. Jach jelxa kilonej juntiro. Yuj ja jawi' jneb'ata mas sok jani' k'ultikon ja ka'teltikon ja tiwi'. Ja jastal wala' wajyon wa xjak jk'ujol ja jastal ti ajyiyon b'a snajtsil sneb'jel ju'uni', ja b'a jastal wala' ochtikon lo'ili' sok wa xmaklatikon sok ja b'a proyekto iti ke wa alxi' sok jastal wa xneb'xi' ju'uni', jitsan jas wa xch'ak ilxuk ja b'a snajtsil xneb'xi' ju'uni, jelni st'ilanila' yuj wa xna'atikon tuktukil jastal wa x-ajjiye' ja iti wani xk'it'atikona' ja xchapatikon ja jas jmakunuki', wa xle'atikon ke oj sje' ja jastale' ja winike' jumasa' sok ja iti wanto la' kantikon jakan sok jastik iti'.

Ja Tania ja ye'ni jun psikologa ti elel jan b'a Universidad Nacional Autónoma de México (UNAM), sok ay smayestriya b'a Psikoterapia Humanista yuj ja Universidad Vasco b'a Quiroga b'a Morelia, Michoacán. Ja jastal iti ja wa sk'ulan ja ya'teli'.

Yajni xpukxi' wa x-ek'ot ja b'a ka'teli', wa xmajla' oj elk'ot ja smeranili'. Wa xk'ulan jun proyekto b'a jel xk'ana' oj k'uluk sok jelni' st'ilanila' yuj jelni wa xkila'a ja b'a ilxuk janek' wa xnaxi' b'a pilani ma' oj yila'. Wani xk'ana' ke jitsani' ja ma' oj sna' sb'aj ja Instituo ke mi kechani wa xyila' janek' wa xb'ob' yuj ja je'uman juk'uni', yuj wa xcho xk'elatikon jastal ay sok ja st'ilanil sok jastalni' wa xmakuni' ja sistema, ja jasni wane' sk'ulajel ma' ay xchol wa sk'elawe' ja b'a sneb'jel ju'uni', cho jachni ja sistema. Jun yaljel, ki-

lonejni jitsan programa ke jelni jitsan wa xch'akawe' ja tak'ini', pe mey yi oje' ju'un b'a oj skolta' sb'aje' b'a jastalni oj ya'teltaje' b'a spetsanil snajtsil sneb'jel ju'uni'. Ay jitsanlek snajtsil sneb'jel ju'un ja b'a x-uxi' ja i mi xya' makunuke' yuj mey ja', ay antena mi xmakuni', ma' komputadora tinaka wan jomela' ma' kechan nolan. Ja payistiki jachni aya': kechan lom xwa xch'akxi' ja tak'in b'a mini xmakuni' oj k'e' neb'xuk jasni st'ilanilni' oj neb'xuki'. Mini xchiknaji' ja wan yamxeli', ma' jas oj jmakunuki', b'anaka' aye' ja manaka ay xchole' b'a sneb'jel ju'uni' ja b'a stukb'ese' ja jastik iti'.

Ja Tania ti sb'aj b'a xchonab'il b'a México, ay chab' yal yak'ix june' b'a 3 jab'il sok b'a 5 jab'il, wa xyala':

—Ja yajni wa sjob'owe' ja jas wa xk'ulani', wa xkalyab'ye' ke wanon a'tel ja b'a tojb'uk ja snajtsil sneb'jel ju'uni', nab'al ja tuk yal untiki' oj cho sneb'-e' lek jastal ye'nle'.

Ja gusto'ili: Oj ilxuk ke ti wa xk'e' stul b'a estado jumasa'

Jersson Arnulfo Guerrero Nava, ay yi oj 29 jab'il, ye'n ajwalal b'a proyekto ja b'a Direksyon General ja b'a Coordinación ja b'a Sistema Nasyonal b'a Ebalwasyon Edukatiba (SNEE) ja b'a INEE sok ye'n wa sk'ela' ja Proyekto Nasyonal b'a Ebalwasyon sok ja Mejora Edukatiba b'a Escuelas Multigrado (PRONAEME). Ja b'a janek'ni wa sna'a:

Oj a'tijanán ja ili' jachni ayni swokolilal b'a wa xtax ja jas ts'ijb'unub'al b'a mi pukub'aluk. Jelni st'ilanil oj ja' na' jastal oj lolanansok ja k'ole' ma' wane' a'tel b'a jelni sna'awe' b'a titani b'a tiwa'. Ja iti mani' st'ilanil wa xya' jna'tikonleka' ja jas wantikon sk'ulajeli' b'a oj ka' ek'tikonyi' b'a mini jel mokol oj yab' ma' wa xk'ana' oj sk'uluki'. Smeranilni'a oj b'ob' kaltikon yab'ye' ja jas oj sk'uluke' ja ma' wa sna'awe' lek b'a titani tiwi, yuj ja ye'nle'i ye'n sk'uluke' ja proyekto jumasa' ja b'a ilxuk jastal oj elk'ot ja jas wa xna'xi'i ja b'a oj ya' ochuke' ja b'a 2016 manb'a 2020 yuj ja Programa b'a Mediano Plazo ja b'a Sistema Nasyonal b'a Ebalwasyon Edukatiba (PMP SNEE). Ja wa sk'ana' ojni' ja jas wa xyala' ja proyekto manab'al oj ch'akya' och spetsanil ma' wa sk'anawe'

oj a t'ijuke' i sok ojni k'ulaxuk b'a ilxuk janek' wa xnaxi' b'a k'e'elni' jani', smeranilni' a sok tini oj ajoyuka'.

Ja ekonmista iti ti elel jan b'a Universidad Nasyonal b'a Kolombia sok ayni smayestriya b'a Gobierno sok b'a Asuntos Públicos yuj ja Facultad Latinoamericana b'a Ciencias Sociales (FLACSO), b'a k'ole' b'a México, ja wa xpukxi' b'a PRONAEME, tini chapub'al b'a manaka' wan a'tel b'a 28 entidades b'a snajtil yok ja jab'ili'.

—Wani' xya' gusto axikona' yuj jastal wa x-ilxi' wa xk'e' tuxkuk mani b'a yojola' oj b'ob' k'umanuke' b'a tsamani' oj sk'uluke' partisipara ja jastal b'a jas wa xcholxi' b'a ma' jistan wa xyila' b'a SNEE, oj maklajuke' yuj ja instuto autónomo mini t'ılanuk oj sjak'e' b'a jastalni wa sk'anawe' ja politiko. Ay jun ma' slika' ja sk'ab'i' cho slika'we' 26 sok ja ye'ni ti yalawe'a: "Jachuk ja ke'ni wan ek' j'ab'aj jasnaka' mi lek jastal iti". Sts'akatal ja jawi, ja proyekto b'a jitsan grado ja skaje'il b'a jastal oj k'e' stul-e' ja estado b'a stojb'ese' jasni mito chikanuki'.

Smajlajel: Ja b'a jastal jitsan ma' jas oj sk'uluke' i'

Ja Martha Cruz Morales, ay yi oj 35 jab'il, ye'n olomal ja b'a proyekto ja b'a Direksyon b'a Ebalwasyon b'a Políticas sok Programas Edukatibos, ja b'a Direksyon General ja b'a jas alub'al oj k'ulaxuk ja b'a mas lekxa' ja jas je'xuki'. Ja ye'ni wa xyala':

Ja ka'teli'jel st'ılanil. Ja jastalni jas alub'al oj k'ulaxuk, k'elatik janek' wa xna'xi', cho jk'ulantikoni' a b'a jastal ya-teltajel ja snab'jel ju'uni' jani b'a jkiltikon yal untik indígena b'a snab'jel ju'un k'e'umto'i. Spetsanil ja jas ch'ak na'xuki' jani ajukyi' ja Direksyon jas alub'al oj k'ulaxuk b'a ojni sk'ele' sok ojni b'ob' cho kotanuk jastal oj k'ulaxuki'. Ja yajni ch'ak pukxuki' Jas alub'al oj k'ulaxuk b'a jani i, jel gusto axiyon yuj jani wa sje'a jasni jk'ulonejtikoni' sok jpetsanil ja jas jta'atikoni' sok ch'ak jcholtikon lek ja b'a k'ole' aytikoni'. Alub'alni ja jastal oj ch'ak k'ulaxuki', jastalni alub'alni oj k'ulaxuk jani yaluneje' ja politiko'a, pe lek oj alxukyab' jun yal untiki', jachni b'a jasa walyab'a', b'a jexuk b'a ajyuk wajel, b'a oj yalawab' ja jasni jel t'ılanil oj a'teltaxuki' sok ja b'a ayni' jas wan ek'eli'.

Martha ja ye'ni lisensyada b'a Derecho yuj ja Benemérita Universidad Autónoma b'a Puebla sok ay smayestriya b'a Administración sok Políticas Públicas yuj ja Centro b'a Investigación sok Dosensya Económicas. Ja snan stati kechan sprimar-ya yi oje'.

— Ja yajni wa sjob'oweki' jasunk'a ja ka'teli', wa xkalyab'ye sok jastik wantikon yiljel jastal wa snab'awe' ju'un ja indígena sok jastal jitsan ma' wa xyakan ja yestudyo ja b'a prepa, jun yaljel. Wa xkalyab'ye' jastiknaka' wantikon sk'el ja jastik mi lek wan k'ulaxeli' wa xk'elatikon, wa xcho xjob'yile' jastal wa sk'ulane' pensar. Wa xcham sk'ujole' yuj jel t'usan wa xyilawotikon, wa xyilawe' ja México jastal jun payis b'a jel xiwela' sb'aj. Wa xyalwekab'i: ¿Jastal oj b'ob' a'tijanjan ja tiwi? Pe ja yajni wa xkalyab' ke wa xk'ulan gusto ja jas wa xk'ulani', lekni lek wa xkila'a, ke oxé' jab'il wanon a'tel b'a jastal jun xchab'il snajtsil sb'ejel ju'un, wanon snab'jel wa stupowone' yuj ka'tel iti, jitsanlek jas wa xk'ulantikon b'a oj lekb'uk ja sjejel ju'uni', wa xgusto axiye'.

Jastal wa xneb'xi' jastal iti, ja Martha wa xcholo':

—Ja mani wala' ochyon sok lo'il ja entidad jumasa' jani sok ja ma'tik wan a'teli', je'uman ju'un sok manaka ay chol b'a snab'jel ju'uni'. Yuj ye'ne' wa xkila' jastalni ay ja snab'jel ju'uni'. Ja iti wokolni oj yi' sb'ejlala' yuj jun payis tuktukilolitikni'a, yuj ja b'a jastal ayni wa slaja' sb'aji', pe ajni jas jitsan mi slaja' sb'aja', yuj jawi' jelni wokol oj b'ob' ch'ak tojb'uk spetsanila'. Ja b'a oj b'ob'uk jel st'ılanil oj k'ulaxuk entender.

Ja wa xk'anxi': Ja ka'teli ke a'a skolta' ja jpayistiki'

Kissi Guzmán Tinajero, ay yi oj 36 jab'il, ye'n subdirektora ja b'a Pruebas b'a Lenguaje sok Comunicación sok b'a Ciencias Sociales ja b'a yojolni' ja b'a Unidad b'a Ebalwasyon b'a Sistema Edukatibo Nasyonal:

—Ja ka'teli' wa sk'ela' jastal oj elk'ot ja jastik wan k'elxeli', manb'a wa xk'e' k'ulaxuk sok manb'a oj k'ulaxuk, b'a mani' oj elk'ota', b'a oj na'xuk ke ja neb'a ju'un ja b'a payisi' yi' ajetani' sb'ejlala' ma' sna'awetani'a sok jastiknaka' ojni ch'ak

k'ulaxuki' ja jasni ti ts'ijb'unub'al ja b'a Kurríkulum nasyonal. Ja b'a jastal ilxuk jastalni' wan ts'ikb'el ja derecho leklekni lek oj neb'xuk ja ju'uni'. Wa xcho' k'ulantikon partisipar b'a jas jujuntik yaljel b'a tekniko jumasa': wa xje' atikon yile' jastal elel k'oti' wa xcho xkilatikon ja je'uman ju'un jumasa' sok ja ma'tik kajan sb'aj

wa sk'ela' ja b'a sneb'jel ju'uni ta wa xya' makunuke' ilub'al ke ke'n wa xka' eltikoni ja b'a INEE. Ja yajni wanto xchapjel ja jas ilxuk'oti' wa sk'ulane' partisipar je'a ju'un jumasa' b'a spetsanil ja estado, jani b'a oj yalkab'tikon jasni wan ek'el ja b'a snajtsil sneb'jel ju'uni. Ja jasni jta' unejtikon ja b'a jastal mini ch'ak ab'xuk jas xcholxi'. Wa k'anatikon k'ultikon yajk'achil jas wa xk'ana' oj elk'ot kujtikoni' ja man b'a oj k'otuk jas wantikon yiljeli' sok ayni' ma' sb'eja'.

Ja Kissi lisensyada b'a Psicología yuj ja Facultad b'a Psicología b'a UNAM sok doktorani b'a Edukasyon sok b'a Desarrollo ja b'a snajtsil b'a sneb'xi'i. Ja b'a jastalni' wa xyila'.

—Ja jas wa xk'ana' oj k'ultikoni ja yajni jpilatikon ja jas ab'ub'alxa' ja k'ultikon ja Planea (Plan Nasyonal ja b'a Ebalwasyon ja b'a Aprendisajes), jun yaljel, jas wa sk'ana' oj sk'uluki' ke ojni elk'ota'. Ja yajni wa x-aljikab'tikon ma' wa sts'ijb'ajikitikoni'. ¿Jasunk'a oj k'uluk sok ja iti yuj ay jun ma' 70% ja ma' wa xjeyi' ju'un tito aye' 1 nivel? ¿Jas sb'ej ja iti? ¿Ma' lita' jwajkona' sok jastal?, ja jawi' jelnaka jitsan ja jasnaka yi oji'. Ja b'a ye'nle'i, jachni wa xcholxiyile' leka' ke we'n oj ja je' jas wa xtub'esxi' b'a ilxuk'ot ja jas ek'oti' sok oj cho ja walyab' jas oj b'ob' sk'el-e' sok b'a jastal iti', jun yaljel, jastik oj sk'ulukje' ja b'a sje'e' ju'uni'. Jun yaljel, masni k'ot yuj jastal chiknajelxa', oj ilxuk ja jas k'ulub'ali' tini yi oj jas wa ilxi', jastalni' tojb'esnub'al sok jastik jawi', ti wa xneb'xi' jujuntik jastal oj je'xuk ja ju'uni'.

Ja b'a Kissi:

—Ama' mi jel stojilaluk yaljel, pe wa xna'a ke ja ka'teli wa skolta ja jpayistiki'. Ja yajni ay jas wanon xpajeli ma' wanon sk'ulajel jun ju'un, wa xna'a jasni oj sk'ul leki', ja b'a jasni oj je'i, jun yaljel: oj sk'el jastal oj chapxuk b'a ilxuk janek' wa xnaxi', oj alxuk ke oj makunuk sok oj cho k'ulaxuk ke oj ek' mas ja jas wa x-alxi' b'a ma' jitsane'i yuj jastal jb'aji' jastal jun ye'n kajan sb'aj jas oj k'elxuk. Wa xk'ana' oj kal ke oj k'uluk sok wa xk'ulan pensar ke ojni b'ob' koltanikona'. La' jach wa xchiknaji' ke kechan jun yaljel, pe smeranilni'a"

B'a jasni oj b'ob'uki': wa x-ilxi ke ja ka'teltikoni wa xk'ulaxi b'a smeranil.

Ja Juan Moisés Moreno Guzmán, ay yi oj 33 jab'il, ye'n olamal b'a ja b'a proyekto ja b'a Direksyon ja b'a jas alub'al oj k'ulaxuk

ja b'a jastal mas lek oj ajoyuk ja Institusyonesi sok ja Politika b'a INEE:

—Ja jasunk'iluk ja wa xk'ulani' ja wa xch'ak k'eltala'uk ja b'a jastal wa xneb'xi' ju'uni ja b'a oj k'ulaxuk ja jasnaka alub'alxa'. Ayxa ox'e' ti ayon ja ili sok k'ulunejni partisipar ja b'a oj k'ulaxuk ja jastalni ja b'a ja jasnaka' alub'alxa', ja b'a jastik wa x-alxi' sok ja b'a yal ak'ixuki sok ja b'a yal kerentiki sok kerentik b'a moj aljelal jumasa' ma'tik moj aljelal jumasa' wa x-a-tiji' b'a alaj ma' wa xwaj b'a pilan luwar, ja b'a jastik wa x-alxi' ja b'a sneb'jel ju'un indigena sok cho jachuk ja b'a prepa. Jach jel lek yiljel ja yajni waxa wila' ja wa wa'tel ja jas wana sk'ulajeli, ja b'a jas wana sk'ulajel ja b'a jastal oj xch'ayxuk ja jas mi lek wan k'ulaxelyi' ja b'a ma'tik mi xkits'ji'i ja b'a ma' mas mi xkits'ji'i, ja jastalni wa xyala' ja Je'uman ju'un Sylvia Schmelkes ja yajni wa xyala' sok ja b'a moj aljelal jumasa' a'tijum alaji' b'a ma'tik wa xwaj b'a pilan luwari. Ja yuj, je lek juntiro ja yajni wa x-ilxi' ja jastik wa xch'ak k'ulaxuki' ja jastalni sk'uluneje' pirmar ja aku'erdo ja wake' estado jumasa' ja b'a oj koltaxuk ja yal untik jumasa' b'a jastal iti. Junuk ja b'a wa x-och jgusto'il ja yajni wa xyila' ja jastik wa xch'ak' sk'uluki ke' wani k'ulaxela'.

Ja Juan Moisés jun licenciado b'a Jastikwa xch'ak ilxuk b'a Politikas sok b'a jastik wa xch'ak k'elxuk b'a jastik wa xch'ak chiknajuk sok je'uman b'a Gobyerno sok b'a jastik wa xch'ak k'elxuk b'a wa Xch'ak Chiknajuk yuj ja UNAM. Ja b'a jastik naka yiluneji ja b'a jastik wa xch'ak sk'uluki cho' wani sk'ela' ja b'a jastik wa xch'ak chapxuki sok ja b'a Evalwasyonni ja b'a CONAFE:

—Ti jna'a sb'aj tiwi ja yal untik jumasa' ja ma'tik wa xwaj ja b'a jastik wa xch'ak k'ulaxuk ja tiwi sok jmakla' ja jas jasunk'iluk ja wa sk'anwe'i, ja b'a jasunk'iluk ja wa sk'anawe'oj sta'e'i sok ja b'a jastik junk'iluk ja wa sk'anwe'i. Wa xya'a chamk'ujolil, pe jachuk wa xya'a slamanil ja yajni wa tseniye' ja yal untiki sok ja yajni wa xyilawa' sok wa sna'awe' ja ye'nle'i ke ay jas oj ja k'uluk b'a mas lek ja b'a jastal oj sneb'e' ju'uni. Ja yajni wa sjob'oweki ja jnan jtat ja jasunk'iluk ja wa xk'ulan ja b'a kateli' wa xkalyab'i ke ay jas wantikon sk'ulajel ja b'a jastal mas lek oj ajoyuk ja b'a jastal wa xneb'xi' ju'uni. Ja ye'nle'i wa sna'awe' ja sb'ej ja jas wanon yaljel, wa xyalwe' kab' ke oj kayi gana, ke aj k'ul lek, ke ti cho la' ajjiyon tiwi', ke

chikan b'a ayona oj jb'ob' koltaye' ja b'a jasunk'uluk ja wan ek'el sb'aje' ja ma' wa xwaj b'a pilan luwari ma' ja b'a indigena jumasa' oj stukb'es, ke ja k'uluk ja b'a janek'ni oj jb'ob' kuji'. Ay jun yal kak'ix b'a ox'e' jab'il wa sna'a ke tiwala'a'tijiyon b'a INEE yuj wani xcho' jcholo' yab'a' sok jaktani jak sk'el-ona'. Ja ke'ni wa xkalyab'i ke wala' a'tijiyon b'a oj kolta ja yal untiki ja ye'ni wa stseni'.

Oj ja walyab' ke oj b'ob'k'ulaxuk yuj: ja yajni wa xna'tik ja jastik wa xch'ak ilxuki' wa xmakuni' b'a mas lek ja jas wa xk'ulaxi'i.

Ja Yosselin Márquez Gutiérrez, ay yi oj 32 jab'il, ye'n olomal b'a proyekto ja b'a Direksyon ja b'a jastik wa xch'ak k'ulaxuk b'a Evaluasyon b'a Politikas sok b'a Institusyones b'a Direksion General b'a jastik wa xch'ak k'ulaxuk ja b'a INEE:

—Ay b'a k'ujne' partisipar sok ja b'a jastiknaka' wa xch'ak k'ulaxuki', ja jasunk'iluk ja mas jel st'ilanil wa sk'ulan ja Instituto. Sok wa xcho xk'ulantikon enkwesta jumasa' b'a oj kiltikon jastal wa xyilawe' ja ye'nle'i sok b'a oj ilxuk ja b'a jastal jel lek wa xyilawe' ja je'a ju'un jumasa' ja b'a jastik wa xk'ulaxi' ja b'a evalwasyonni. Wa xk'e' jkultikon ja b'a jastal wa xk'e' job'tikon ja b'a jastal wa x-ajyi' ocheli sok jastik wa xk'apxi' ayxa ki ojtikon jujuntik b'a kada jujune' ja jastik wa xk'ulaxi' ja b'a ilxuk janek' wa xnaxi' ja b'a jastal wa x-a'tijiy'e' ja Je'a ju'un jumasa'. Ja b'a jastal wa xjob'xi' jach jastal b'a jel st'ilanil yuj wa xb'ob' jna'tikon ja jasunk'iluk ja wa sk'ulane' pensari. Ja yajni wa xk'elatikon ja b'a jasunk'iluk ja wa xjob'xi, wa kilatikon ke tuktukil jastak wa ch'ak ilxuk b'a kada entidad pederatiba. Mi junukxta' ja jasunk'iluk ja wa x-ilxi' ja b'a xchonab'il b'a Mejiko ke sok ja b'a Kolumbia, junuk ja b'a jastal wa x-ilxi'.

Ja Yosselin sk'ulan estudiar ja licenciatura b'a Ciencias b'a Educación ja b'a Universidad Autónoma b'a Estado b'a Hidalgo, ke chapunejni' sb'aj ja b'a Politika sok ja b'a jastik wa xk'ulaxi ja b'a xneb'xi' ju'uni ja b'a FLACSO sok mayestriya ba' Departamento b'a jastik wa xch'ak le'xuk b'a xneb'xi' ju'uni sok ja b'a Centro b'a Inbestigasyon sok ja Estudiyo Abansados ja b'a Instituto Politéknico Nasyonal (CINVESTAV).

—Je lek x-ilxi' juntiro ja yajni wa xna'xi ke ja resultado jumasa' mi tita

wa xkan b'a jun ju'un, sok wa xch'ak makunuk b'a jastal oj syam ja ma'tik ay xchol b'a wa xneb'xi ju'uni ja b'a jastal mas lek oj k'ulaxuk ja b'a ilxuk janek' wa xna'xi'. Jachni jel st'ilanila' sok wa xb'ob' jkultikon pensar ke ja b'a tuktukil jastik wa xch'ak alxuki ay jas jb'ob' jkultikon ja b'a jastal oj koltatikon ja entidad pederatiba jumasa'. Ja jastalni' mas leki ke chikan machunk'iluka' oj jb'ob' ya' makunuk ja jas wan alxeli'. Ja je'a ju'uni oj jb'ob' yile' ja jastik junk'uluk ja wa xk'ulaxi' kontestar ja b'a jas wa xk'ulaxi' wani x-ilxi' ja jasunk'iluk ja wan k'ulaxeli', ke tixani' kanel ja jasunk'iluk ja wa xyala' sok ja jasunk'iluk ja oj yal-e' ja ma'tik ay xchol b'a wa xneb'xi ju'uni oj jb'ob' yale'. "ja ke'ni oj jb'o jtojb'es jb'aj mas lek ja b'a jastal iti nab'al ja je'a ju'un jumasa' mas lekxa' oj sk'uluke' ja b'a ilxuk janek' wa xnaxi'". Ja yuj ja yajni wa xk'ulantikon ja b'a jastik wa xjob'xi jani wa xk'ulantikon pensar sok ja b'a je'a ju'un jumasa', ke wa xmajlatikon ke oj sk'ulkitikon kontestar, b'a mas mi jel wokoluk sok oj b'ob' yal ja jasunk'iluk ja wan sk'ulajeli, yuj wani xk'anatikon oj kab'tikon ja jasunk'iluk ja wa xyala'a sok oj ka' snatikon ja ma'tiknaka ay xcholi'. Wani xk'ulantikon pensar ke ja jas wa xjob'xi jach jel st'ilanil ja b'a je'a ju'uni sok jastik junk'uluk oj chaptikon ja b'a jastalni smeranilek oj koltajuke' ja b'a jastik oj ch'ak k'ulaxuki'. Wani xk'ana' oj kiltikon jastal wa xyila' ja je'a ju'un jumasa' ja b'a jastal mas lek oj chapxuk ja ilxuk janek' wa xnaxi'.

Ja jastalni' aye' ja b'a smoj aljel jumasa' sok ja b'a jastik wa sk'ulane'i.

—Ja njan jtat jumasa' wa x-ajiyile' gusto'il, wa xkalyab'ye' ja jasunk'iluk ja wanon sk'ulajeli' sok ja jastal jel lek xk'ab' ja lom ti wanon a'tel b'a INEE. Wa xyawekab'i: "jel lek ja jastal ti aya' ja b'a jastal oj ja neb' mas ja jasa' neb'uneji' yuj ja b'a payistiki jel wokol juntiro oj jb'ob' ochan ja b'a jastal jawi'". Ayni yi oje' slamani' sok jelni gusto'aye' ke ja yunin ixuki wani xchapjel sb'aj lek ja b'a jas wa x-axi' ke wani sk'ulan gusto'a: Ja b'a wa xneb'xi ju'uni'.

Lokwanel b'a wa jastik oj k'ulaxuk: oj a'tejanan ja b'a institusyon ke jani ja b'a jas wa xk'ulaxi' ja b'a Reporma Edukatiba

Ja Óscar Rodríguez Mercado, ay yi oj 30 jab'il, ye'n olamal b'a Proyekto ja b'a Koordinasion ja b'a jastik wa xch'ak ilxuk ja b'a

INEE ja b'a entidades pederatibas (CDINEE).

—Wani' la' koltaniyon ja b'a jastal oj ch'ak k'elxuk ja ma'tik mas jel st'ilani jas wa sk'ulan ja b'a sistema b'a wa xneb'xi ju'uni b'a kada entidad. Wani xk'u'ana' ke ja b'a Reporma Edukatiba ojni ya' satinel ja b'a jasni wan majlaxeli', jel st'ilanil oj na'xuk ja b'a ma'tik ay jas wa sk'ulani', oj na'xuk jastal wa xk'ulaxi' sok jastal wa x-a'teltaxi' ja b'a jastal wa xjexi' ju'uni b'a kada entidad. Manb'a ili wa xk'ana' oj koltanikon b'a ajyuk mas lek ja b'a wa xjexi' ju'uni yuj ja jastik wan k'anxeli' oj k'ulaxuk ja b'a estado jumasa' ke jachni ti ochel b'a jun proyekto nasyonal'a'.

Ja Óscar sk'ulan estudiar ja licenciatura b'a Ciencia Política ja b'a Universidad Autónoma b'a Nayarit sok ja smayestriya b'a Sociología ja b'a Instituto Mora. Ja jastalni' wa xyila':

—Ja b'a jastik wa xch'ak k'ulaxuk ja b'a wa xneb'xi ju'uni jel jitsan ja machunk'iluk wa xch'ak a'tijuki', wa xb'ob' alxuk, spetsanil ja ma'tik jas wa xyala' b'a toj ek'eli' sok ja ma'tik miyuki' ja b'a yoj tiwi, ja ta janik'a mas jel st'ilanil wa xk'anxi'i ke ja yal untik oj jb'ob' sneb'e', ke oj koltajuke' ja b'a jastal oj sta' xchole'i sok ja b'a ye'nletani'i, wa xk'ulan pensar ke wanon a'tel b'a wa petsanilex. Ayni ek'ele' junuk ay jas wa xk'ana' oj sk'ul b'a slekila', pe jasni oj k'ulaxuk ja b'a payisi jachni b'a spetsanila'. Mini ma' wa xkila' ke ay ma' oj a'tijuk b'a stuch'ilta'a, b'ajni b'a spetsanil ja ma'tiknaka tey ja b'a jastik wa xk'ulaxi' ja b'a wa xneb'xi ju'uni. Wani xk'u'an ke ja b'a jastal oj ajyuk jun payis b'a mas lek, b'a jastal mas lek oj ajyuk ajyukotiki', ke ojni k'e k'ulaxuk b'a kentikta'a. Jelni gusto ayon ja lom ti ayon ja b'a INEE wani xk'ualan ja b'a janek'ni wa xb'ob'kuji ja b'a jastal oj ilxuk ja jas wan k'ulaxel ja b'a wa xneb'xi ju'uni.

B'a jastal b'a jun mox aljelal ke ayeni' jitsan je'uman ju'un, ke jachni' ja snan stat jumasa', ja Osacari wa xyala':

—Ja ye'nle'i wa sna'awe' b'a jasunk'iluk ja wanon a'teli ke mini jel akwerdo ayuke'a, jel st'ilanil oj kale', yuj ja jastal ja tuktukil loyiki', ke minaka sb'ejlaluk ja jas wa x-aljiyab'ye'i. Mini sna'awe' ja sb'ej ja Reporma Edukatiba, ja jasunk'iluk wa sk'ulan ja instituto sok ja jastik junk'iluk ja naka k'ulub'alaxa' ja b'a jastal mas lek oj ajyuk ja b'a wa xneb'xi ju'uni. Wa xyalawe' ke ja' INEE ke ye'n ja ma' chunk'iluk ja oj yil-e' ja janek'ni wa snawe'i sok ja ma-

chunk'iluk oj aji'eluke' yuji'. Ja yuj ja b'a jasunk'iluk ja wa xk'ulani' ja b'a oj cholawab'yex sok b'a oj kalab'yex ja b'a jas mixa' na'awex jas sb'eji'. Ke'nani ja machunk'iluk ja ma' jas oj yalawab'yexi' sok oj skoltayex ja b'a jastal iti. Ja yajni xk'eljiye' janek' wa sna'awe'i ma' ay jas wa sk'anawe' oj sna'e', wa xjakyey' jmok sok wa xkalyab'ye' ja jastik junk'iluk ja oj sk'uluke'i. Jani wa xkala' ja jasnaka sb'ej ja jastiknaka iti. Ja yajni wa xkalyab'ye' ja smeranil ja jasunk'iluk ja wa xk'ulani, wa x-ajiyile' gusto'il ke ja ti ayon ili', ke ayni jas wa xk'ana' oj k'uluk ja b'a luwar ja b'a wa a'tijiye' ja ye'nle'i ma' ja b'a a'tijiye'ta'a'. €

Ma' ja wi' lo'il: Lizbeth Torres
y Laura Athié

Na'a mas ja b'a jastik junk'iluk alub'al oj k'ulaxuk ja b'a INEE
<http://www.inee.edu.mx/index.php/proyectos/directrices>

K'ela' jasunk'iluk ja wa sk'ulan ebwalwari sok jastal wa xk'ulaxi' ECEA: <http://www.inee.edu.mx/index.php/proyectos/ecea>

K'ulan visitar ja b'a jasunk'iluk ay ja b'a PLANEA sok jasunk'iluk ay ja b'a INEE: <http://www.inee.edu.mx/index.php/planea>

¿Wan maxa' k'ana' oj ja' wal ja jastal ja wiluney ja jastal jun a'tijum b'a ewalwasyon b'a wa xneb'xi ju'un? Tsijb'an b'a gacetapnee@inee.edu.mx

Da 'yuh_uran tuti: gan hohju nge gan jä'ihu, hín_{gá} hont'a din ja man xadihu xón ho

“Yatho i tson'a ra te —i èn'a ra **Javier Gomá Lanzón** bu Madrid, nu'bu mí t'orba yon t'anni nge ra *Gaceta*—, 'ne nu a jatho ga timhmbu nge ga ndehu n'da ra jä'i nge di jahju gam 'bummánhohu, dá bä'u yo jä'i nge hín_{gá} hontho hín_{te} 'be di hénju, pege jatho ga uhmbu n'da ra hogant'ot'e a ná ndoho a hín_{te} 'be ni hénju”, i èn'a n'da u yo bän'yomfëni nge i èmme i pam fädi, ge'a bi zan'na ra N'yomfëniho xón Hotho.

Nu ra kuhu ts'an'du i 'yo yó guenda di hokyon t'anni nxadi wa M'boda 'ne hondbu go ndabu má hai wa ja ra ximhmbai, xó ndoho a. janange'a hín_{gá} hont'a hangu ram fädi i ja u ot'yo nt'anni nge ge'a da 'yu'a n'dapa ngu n'dapa. Nu'bu di 'bedi, i fu'a ra N'yomfëniho xón Hotho a ra Javier Gomá, “jatho ga tsoni ga hähm-bu 'be i sihju nange 'be dí othu 'ne hapu tson'a da za ga othu, nge hontho i tsatho rán 'yomfëni a a in te 'be ot'e nange rán t'ot'e”.

Javier Gomá Lanzón (Bilbao, 1965), zäntho din xadi 'ne ra bän'yomfëni nge espanyul i t'ëmbi nge ra Ortega y Gasset u yo pa i jabu ya, 'ne i 'bet'o a ra Nts'an'befi ra Xuwa March, im ma 'be dá hanthü a ra ngunxadi 'ne ra nxadi. 'Bepu dán 'yorba-zehëhu yo nt'anni. 'Bepu dá bëmhm-bu a ra nxadi nange ra 'befi i tsan'na ra hai. 'Bepu dán za dá hänthü ra ts'edi a.

Nu ra Gomá, nge i èna “dämi ma 'be da t'ot'e e pe jatho gi 'yudi nge xingi 'yot'a gim ma, nge thotho jatho gi 'yu'a ra hogant'ot'e hín_{gá} hontho gim ma, nge ya gahtho yon 'yohu ('ne ga yo xitsu) i utrá hogant'ot'e u to'o di mba'tsi”, i t'èna nge jatho ga pähmbe, gahtho u, n'da ra tuti thoho a.

I fupü ja ni N'yomfëniho nge ra Hogant'ot'e, 'bepu dán za gam bënsehu nge gan hoksehëhu nge gam faxu u yo nets'i i ot'yo nt'anni, nge i tsanni 'ne i ot'yo nt'ëxänts'ut'abi.

Yo máhuähi thoho yo jeya, nu yo jäi i hä ra ts'edi 'ne ran t'ëspate u nge ya i pädi i ja yon t'ëdi 'be im ma.

Nu a ní fädi nge in jabu, nu'bu má yotema'det'a a má n'dasiento njeya, nubü Espayá mí tsa da t'ëmp'a n'da ra t'uhni: “Gehna gi 'yot'na nge thotho dí manga, a gehna gi 'yot'na nge thotho ni tagi”. 'Ne nu yom hmanya, zäntho mí hmanya, mídi peti xón gu ra ts'edi, nge thotho mi faxá ran t'ëk'yëi mí ja —nu a n'da i hmam bu ja yon t'ëdi a Ojä i èna “gi numansu ni ta 'ne ni mbe”—, janange'a, nu rán 'yomfëniho n'da ge'a mí pätho 'be nja a nange'a ran t'ëdi a. Pe ximmí ja a rán T'ëdi n'da, nge ya nu ra ta mí manyo undbi, ja'bu nts'edi, mí jabu a rá t'ot'e zehë yo já'i: mí ma nge ge'u yo dájä'i mí xfi 'be da 'yot'u i ts'unt'u thoho.

Janage'a, i thenyon t'ot'e yo jä'i, yon t'ot'e zehë, ran t'ëk'yëi, yo jä'i, ran T'ëdi, ram mbeti, nge thotho ni ta a, ra ta bu ja ram 'bui, ge'a mí ja rán t'ëdi bu ja ra dännigu a. Nuya, nu a ním pädi 'be in ja yo pa jabu ya, tengu bu ní boxra hyadi bu 'buhyo europeo, bim pä'i 'da yon t'ot'e bu nge ya 'da'ígu yon t'ëdi i ja yo jä'i ya, “hínjo to'o da 'yèna hín_{te} di muwi a man'da”. Hont'a go má ts'edi i ja ya mfädi a, hont'a go to'o da hyon'a ran t'ot'e a jatho da den'na ran t'ëdi i 'bet'o, janange'a, nu a ra hogant'ot'e jats'editho da 'yu'a n'da a.

Nu a dín ta n'da hín_{gí} nde da ma nge ya hín'yü rá ts'edi da man'a ja da t'ot'e, pege nu a nín ta n'da nge ga hont'a go má ts'ut'abi i 'bui —ra ta, ra xandbate age ram bämhyä— jatho ge'a rá thewi da 'yot'e “ran guhnajä'i”, nge ya hín_{gá} hont'a bi 'yotho ho n'da pege, gahtho nde da ma, rán t'ot'e. 'Ne nubuya da 'yot'a da si'a ra t'uhni 'bu yage nu ra ta i uhra hogant'ot'e, nge ya ge'a man'da mahyoni a xinda ge'u mi 'da.

Nuna ran t'ot'e hín_{gí} hëi da zom bu 'buhyo ts'ut'abi yon xadi age rá ts'ut'abi u i èxhyo ts'ut'abi. Pe 'be'a nán hëi. Nu a nan hëi o yo pa jabu ya nge nu a mi ts'u ja i rá ts'edi u yon t'ot'e zehë yo jä'i hyu siglo ge'a ran t'ot'e hín_{te} 'be di hén'a n'da a. Bi mbu'a ra siglo 'de'mahyáto, nu a

rám hman'a ra jä'i ya nge hín_{te} 'be nde di hëni, da mammajuäni, njuäntho, ram hma majuäni 'be in ja, nu a di zëdi da hyat'a hín_{te} ní hén'a n'da bu 'bu'a in nde di manda n'da nange yón t'ot'e zehë tengu: ram fän'yomfëni, má n'datho ram fän'yomfëni nge i èm bi ge'a.

Nu a rán t'ot'e ra jä'i, ran ts'ont'ot'e di zehju ga pähm-bu a majuäni xtá hähm-bu 'ne'u yon t'ot'e xo hyän'a n'da. Nu rán t'ot'e ran t'äxte, nge ya bi unna n'da 'bepu däm fa'a n'da, di zehju ga pähm-bu hanja yón t'ot'e pädi 'be da 'yot'e. Gahtho xo hnu hanja n'da nu a hín_{te} ní hënse n'da xon xändi 'ne mbë má zäi, nan hëi, xo mban k'ä, hín_{gán} juäntho, hont'a go 'be'a di hénju nange hín_{te} di hëngzehë gähü.

Hont'a go 'be'a da hyäkna ran t'ot'e na i t'ëmbi ran jät'i a, ram pumbëni a, ran hyoya a, othoho a si'a n'da, i sifi 'be da 'yot'a n'da. Gehna di japi nge èmme xtán hëi a ran xadi.

Nge thotho nubü ja n'da ra dähni a gepu ja ran gunxadi i t'ëm bi nge hont'a go mán t'ëdi jabu nange yo jä'i ozehe a i numanho i èm bi nge t'orba ts'edi da 'yot'e 'be ot'e, ra hnexmate, ran jät'i, ram pumbëni, t'orbats'edi 'be ot'e, xón hëi di ku't'a n'da ran xadi bu ja ya, nge ya rá mbüdi thoho jatho din ja ram 'bummánho. 'Ne nu a ram 'bummánho ge'a zäntho ge'a ní 'yu'a nge ya hín_{te} 'be di hénju: nu a ní hyän'a n'da u yon t'ëdi di japi din tsixmánho n'da.

Hage dán za a n'da ra ts'ut'abi, da bën'a n'da ra 'befi wa ra hai nange ra nxadi 'ne ra hogant'ot'e. 'Bepu dí ts'an'na n'da ran t'ot'e nange ra nxadi.

Nu'bu xo hman'u yóm hman'a n'da ra hai nange rán t'ot'e zehë yo jä'i, da za da mba hman'a 'dahma 'dan'yo yon 'yomfëni. Nu a n'da u ge'a 'be im bën'a ra ts'ut'abi nge 'da'ígu da hmam bu 'bu'u yóm fäts'ihu; nu a man'da buya ge'a nyän'a ts'u yo pa dín ja, nge gepu i tsa da t'orba n'yomfëni nange ram fän'yomfëni.

Má n'dandi mi hma hapu i tse'a hín_{te} ní hén'a n'da 'ne 'bepu nge nu rá 'befi a rán t'ot'e ra jä'i ge'a hín_{dín} hyoya n'da a n'da 'nan, pege dím memmbeti n'da a 'na; 'ne hín_{te} i udi nge ja'a ná jawi a ním 'bummánho n'da n'da, pege man'da go, di

jahju gan jahu tengu n'da ra ja'i. Nu a n'da ra hmepeya a ge'a ra nde i ya n'da a, nge ya ge'a ran t'ot'e yo ja'i a.

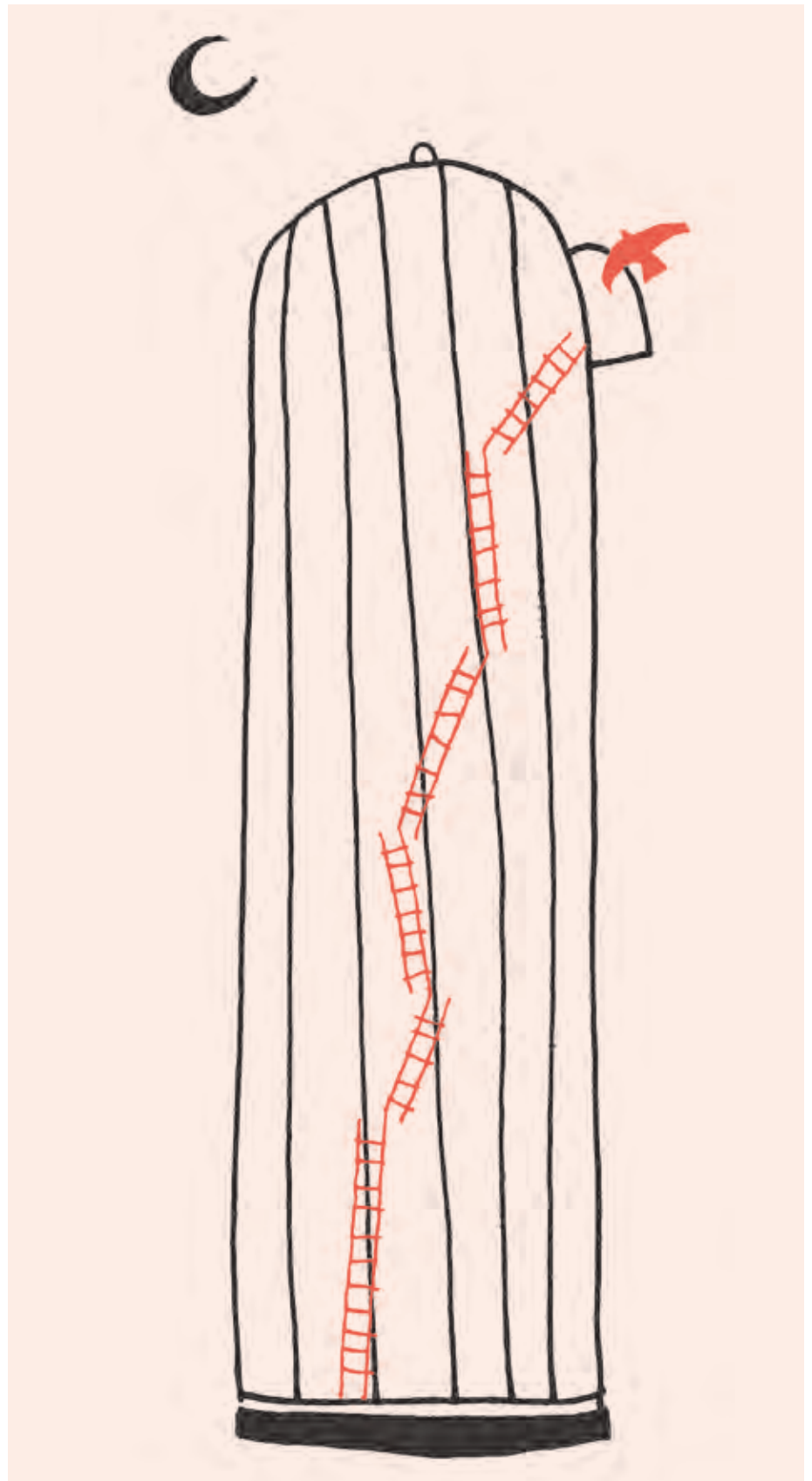
Nubu na hnu nu a ra mbudi a hinte ni hen'a n'da, ge'a ga ran t'ot'e a nge ram pumbeni. Pege gehma, di nuhu a ra nde, yon t'ot'e yo ja'i, nu'bu i pa'a n'da u 'ne i tena n'da, hinga hont'a hinda hyoyaba n'da, pege di japi da tho'a n'da be tengu 'bu ra zate n'da, hin'yu 'be di fadi to'o n'da, hinte ma nde, hinte man 'yomfeni 'ne hinte mam hma i pam hma, nu a da bommano n'da ra nde ge'a jatho da' ja di fadi 'bepu ni t'o't'a n'da ra nde.

Nu'bu di yaga, hinda tsanzehega u yom hma di manga, pege di haka u yom hma zantho i pam hma, ra hyamfo. Nuhma 'bu di 'bu'u di tsanyom hma 'ne 'be nam boni —nu a mahyoni thoho, ram fan'yomfeni, nge ge'a man'da mahyoni thoho a nange yo nde— nge da hyon'u m'bejua dim 'bui nge da hyakthoho u yom hma age ge'u 'be nam boni nge di tuhmbu yo pa jabu ya, 'ne nu yom hman'u di zedi din tsixhmano n'dangu n'da, di zedi nge ja'a da dahä nange ra te i ja. Nangehna di nde ga xi'i nge i ja 'be xon hei da tho'a him'be da zoho. Nge htho di ya'aba ya. 'Bepu nan hohra yahni bu ja ran gunxadi. Ts'urbu thoho ja 'bepu da za di boni: i ja yon t'edi i tsanyo ts'ut'a-bi, o to'u 'da'ingu im beni, nge ra 'befi a in xandbate age nange'a 'be man'a ran xadi a, pe ja yon t'ot'e nge emme di ya'a bi, nge nange yon 'yomfeni im ben'a n'da.

'Bepu da hahju 'be im ben'u i tsunt'u thoho. Hinte i jaga ran thati a ran t'anni a 'bu ni ndonxi. Ts'urbu thoho ja ge'bu ni 'datemakut'a age yotema'det'a njeya din ja. Nu a jatho ga othu mbaha ga homhbu 'be da za ga othu madage'a ga ya'abahu ts'u.

Dim bensega, nu ran zawi a ra nxadi yoho a. Ra ngunxadi 'ne ra dangunxadi jatho dom faxte u, na mbudi thoho, jatho da xandbi xon ho u yon zahu da 'yot'e da za da 'yot'e, mpa'ha thoho 'ne xtan hotho bu da dahä 'bepu dim pepi, 'ne man'da buya, dim faxthe bu dan te ran 'yomfeni ra hnini.

Pe tengu thoho mi man'a ra Kant, da ba'a ran t'espate ja n'da 'ne'a ra muwi. Jatho ga jahfu din neki u ja yon xadi nge da za da 'yat'ra 'befi ga xihmbu nge di tsandbahu ra muwi 'ne da za da dahä 'bepu dim pepi.

Pege, nu a ná jahfū din neki ū ja yón xādi, i ja a ná yoho da zā din ja, nge di jahfū dim 'buhyo jā'i da bādi nge i ja yón t'ēspate. 'Ne gehna mi ts'u i hat'na, xında ge'a ra muwi. Híndí numanho ga manga nge di hēn'a n'da a ran t'ēspate, ge'a i hat'a 'ne hon'ū din ja ū gā yō jā'i nge yón hose n'dangu n'da. Yoho yō 'befi a nge jatho da mba ma tsarbi, gepū nuna ra ts'unt'ū da

bādi da 'yot'a n'da ran t'ot'e gepū da za dim faxte da 'yot'a n'da ra 'befi, pē un'bu bi thohyo pa din ja yón 'yomfēni gepū da bādi nge un mi ts'u hat'i ge'na mahyoni a: ran 'yomfēni nage ran t'ēspate i jaju nge dyó jā'ihū, nge dyó menguhū ra hnini.

Nu'bu gekā ga huahnda nda'a ū yoho xó ndoho yon xādi jatho da hyon'a n'da ra xādīt'uhni 'bu bi mbabū ja ran gunxādi, nu

rā mbūdi, ge'a híngá hont'a ran 'yomfēni a pege 'ne'a rán 'yomfēni ran huēkate. Nu a ra ora da dē rá tsibi ran huēkate bu ja rá mbūi a ra xādīt'uhni, nuna ge'a dín ja ran johya a, man'da yatho da mba a xında ge'a hangū i tsā da yuta n'da ra xāndbate.

Nu a ná yoho ran xādi buya ge'a t'ēdi ran tsixhmánho a. Hín'yon t'ēdi nge ní hyoyaba n'da nge híngá n'da ram fei nge híngám fādi hanja nge bi 'bēhra t'uhni, pege ge'ū i uti 'bepū dām 'bū'a n'da ra jā'i nge jatho da hyāni 'ne da bādi nge ge'a di zēdi da bōmmánho 'bē da 'yot'a.

Nu ū yō t'uhni jatho da bādi nge nubū ja ran gnaxādi i ja hapū i tse'k'a jatho da 'yot'e, n'dahmantho da bādi, i mammajuēni, rán gohu, 'bē nde da 'yot'e; nuya híndi hyoyaba n'da ya, pege man'da nín xāndi, di japi da bōmmánho a da 'yot'e 'ne inte xón ho; n'a ran t'ot'e xó ndoho bū 'buhyo jā'i na. 'Ne n'damajuāni nuse ū da 'yu'a rá hogant'ot'e, ge'a di jap'a n'da ra xāndbate a nge híngrá xāndbatetho a, pege n'da ra hogaxādi.

Nubuya, 'be'a tsā ga othū nge dyó jā'hū 'ne yō ts'ut'abi

Dí nde ga manga nge un 'da yon yāhni o-t'yo híndín ho'a nge da mban t'ot'e a 'bē manran t'ēdi —ngehtho 'bepū nge un ran t'ēdi di bep'ū yō jā'i din hohjā'i—, xínmán ge'a da mba ma hoki n'dihi yon t'ēdi bū ja yon gunts'ut'abi, age da 'yot'ra 'befi xón ho ot'ū dim pepū ja yō 'befi ran xādi, madage'a ēmme mahyoni thoho ya, majuāni hmahā im faxte.

Pē i ja n'da ran t'ot'e nge xón hēi dí hoki: gahtho bin n'dahjū a ran t'unni nange rán t'ot'e 'ne dí 'buhmbū n'da ra ximhmbai nge i ja yon 'yomfēni nts'anni, yon 'yomfēnitho 'ne yon t'ot'e zēhe i juadi nge dá hāmhmbū.

Nu'bu man t'unnihū a nge 'bepū dām 'buhmbū, nge hín'e huā dí urbahū guenda a, madage'a ga hāmhmbū yon t'ēdi age mí 'da yon t'ēdi, nge yon xādi, 'ne'ū 'da'ígu yon 'yomfēni i ja, gehma i ja ran 'yomfēni xón hēi dí hoki.

Man'da ran tuti nge mbē 'da'ígu wi a ra nde, nge dí manga bū ja ra ndibro *Aquiles en el Gineceo*, ge'a dí zā dim 'buhtho n'da 'ne din dāk'yēi n'da, ge'a rán t'ot'e ū i ja yó te, nge hont'a go má jā'i gāhū nu i 'neka, nge híngi fāpū 'buhyo jā'i thoho. Da zā gam 'buhthohū 'ne ga dāk'yēihū bū ja n'da ra neki xón ho.

Ngehtho hín'yū man'da ra 'yogi xó ndoho 'ne man'da xón hēts'i, hín'yū ra

t'undibro nge da manyom hma xón hets'i nge nuju dyó já'ihu thohohu; ge'a da xihju nge bin n'dahju ra te hín hapu i tsegi, pege gehma, nuju ya nts'anni ga mbaha bu ja ran 'yagi 'bu rán zegi thoho yo pa, hont'a go 'be'a má t'èk'yèi i ja n'da age ja 'be i to'ma n'da nge da za din ja n'da.

Pe n'damajuäni i ja a 'be nts'utho: — nge híngi täp'a ra Alejandro Magno a ra ts'unt'u i nde da dáp'a rán ts'unt'u thoho nange hapu i tähä nge ním pepi age nange'a nge híngi pádi 'be da 'yot'e —. Da dähá da dáp'yón 'yomfèni nge nu ra te, mahyoni thoho a, ge'a dí bá'a nge ra já'i thoho a, ge'a ra 'yu a nange ran táxte age ra nange ran t'èspate, ge'a rá 'yu ra Gineseo ra Troya, nge ra Gineseo bu Essiros, bu ja ra tsui bu Troya.

Nuna ran xänni i èn'u ga yon 'yohu 'ne yo xitsu ga ná ndoho ra ximhmbai, ge'a di japi da 'da'iguju, man'da buya, n'da ran 'yohu emme i pan t'èspi, ge'a ran 'yohu mi ts'u i tsapi; din japi da bádi nge un rá te i 'yobu ja ran t'èspate a, 'ne xíngi pam fadi bu 'bu'u yo já'i i 'yámmbui, da hyoni da dá'a rán thewi, din da hapu dá mbaha n'dangu n'daju, ge'a n'da ra 'befi xó ndoho a nge ya ga páhmbu nge dyó já'i thohohu, da bádi din já'i thoho, ge'a da za dí hyon'a n'da a xón hets'i age ge'a ran t'èspate xó ndoho, nge híngi tsoni tengu a rá te i ja, thi bu hapu bi ts'andbi dim 'bui.

'Ne ní mbu'a ra n'yomfèni a hapu dá za ga othu a hangu dí páhmbu 'ne ran tähä. 'Be rán t'ot'e u yo já'i dí nuhu 'ne 'be nín t'ot'e yo já'i dí nde gan jahu.

Nuna ra nt'anni na xón gu yón thäti i ja na. 'Bu di 'bedi da zon'a ra siglo 'de'mahyato, nu ram 'bui mí ot'yo já'i mí honyón ho u, gepu un ra já'i mí ot'a 'be nín te rán 'yomfèni. Nu'bu mí mbu'a ra siglo 'de'mahyato, un ra já'i bi 'yurba guenda a ran t'èspate i ja, bi mbuya i adi da t'èspa rán t'èdi i ja nge hínte 'be di hense.

Gepu nu ran t'ot'e a, un a di 'bedi da t'ot'e di 'bedi da t'ot'e, nu rám 'bui yo já'i mí ndega, ya hínnange'a ma hmansega gepu nsoki n'da, pege ge'a ran t'ot'e nge da mban thoge, dí paka nge nu ran t'ot'e da mban thoge híngi nde da ma nge i tsa da 'yot'e 'be ndese, pege n'da ran t'ot'e nge ra ndin'yomfèni, bu 'buhju já'i, pádi 'be da 'yot'e 'ne soki buya nange bi mban thoge xón ho.

N'da ran t'ot'e a nge hínnán ge'a nge ya i 'bu'a n'da bu 'buhyo já'i —ngehtho

man'da xón gu yo já'i i 'bupu ja yo dahnini—. Híngi nde ma gí 'bupu 'buhyo já'i, pege gim 'bui gin yámanhohu yo já'i, n'da ra mbui i 'bupu ja ra dahnini, hínga hont'a dim 'buhtho ja ra dahnini, pege dim 'bui ga rá mbui, n'da ran 'yomfèni dahnini, nge ja'bu n'dandi mahotho a da 'yot'e. “Mahotho” ní 'yè'a ram hma da huahni. 'Ne un a ra 'befi mahotho da 'yot'a, ge'a gi pádi gin tsixhmanhohu u mi 'da yo já'i, nge ge'a dá uhmbu a nge ya hínte 'be di hénju.

Híngá hont'a ga homhmbu nge hínte di hénju, pege jatho din ja a 'be ga tenhndu 'bepu dá homhmbu a hínte 'be di hénju, ngehtho ge'a rám pe ra hogant'ot'e a, pe híngá honse a ra hogant'ot'e a. Nu'bu híndi ja n'da a hínte di hèn'a n'da, híngi jua'a n'da 'bu. Pe nu a nín jaju a ra hogant'ot'e hínnán ge'a nge hínte 'be di hénju, pege 'bepu go ni 'yot'a n'da a.

Nu a di 'bedi da 'yot'a n'da ya nge 'bepu dá homhmbu a hínte di hénju i jua-di xón ho, dí mbu'a 'be di ho n'da, nge n'da ran xadi a nge i jabu ja rá mbui n'da nge di japi 'bexke da hyon'a n'da xón ho, hínnán ge'a i tsu da un ran undbi n'da, pege gehse a 'be im bense a rá mbui n'da nge i hon'a xón ho, hínjongi un't'i i, rán t'èspatese n'da.

Nuna ná yoho ra ora, híndi ndo't'a n'da a hínte ní hèn'a n'da, pege ge'a dí hyon'a n'da a, gepu din jabu a rá hogant'ot'e n'da. Janange'a, 'be dí ndega da 'yot'yo já'i. Dí ndega nge nu yo já'i da bádi nge hínga hont'a nge hínte di hèn'a mahyoni thoho a, pege jatho da 'yu'a ra hogant'ot'e nange ya hínte 'be di heni nge ya xó ndoho a.

Nu ran nt'ot'e na, ha ge'u yóm fats'ihu ra ts'ut'abi, u ts'unt'u thoho, yo xandbate

Ga ot'ats'edi ga annda a ran hnumanho. Híngá hont'a nange yon xadi xón hets'i, híngá hont'a nge gi un 'be gi 'yot'ni yojeya, hyu, a ní goho jeya. Má nyotema'det'anjeya, nubu Espanya dá hontho a, zí hyátemakut'a age hyátema'de'ta njeya i to'mi dim 'bu'a n'da, 'bu zon'a hyátema'de'makut'a njeya da 'ye'ts'a dí m pe'a n'da 'bu. Híngin jabu u yo pa jabu ya: gí es'ra 'befi 'bu gá pe'ts'a hyátemakut'a njeya 'ne gi tu 'bu gá tson'a goho'date njeya. Xón mba a ra te. Nu a jatho ga honi ga othu nge gam 'bummánhohu yo pa. Híngá hont'a 'be di 'dahju u ja yón 'yomfèni i tsanzehe a da 'yot'e, nge ga éna ga huspahu man'da yo jeya gam 'buhmbu, pege go man'da ga huspahu ra te u yo jeya.

Gehna rán 'yowi a ra hogan'yomfèni na nge di 'dahju ran 'yomfèni, ran t'èspate, ran johya, da bádi xón ho 'be nam bon'a ra te, janage'a ge'a man'da di japi rán zawi dim 'bu'a n'da. Ga xi'ahu nge gim bensehu 'bepu nam 'bukehu, gepu gi páhmbu nge híngám'bu bin ja a ra 'yogi xó ndoho gí nde xkí 'yothu: xínga ge'a ra t'undibro xíngám fán'yomfèni xínga ge'a ran zofo nge xkí pádi ge grá já'i thoho 'ne gim 'bummánhohu 'ne ran johya thoho.

Dí numanhoga kexta a nge ga pádi nge 'dahma'dan'yo a ra ndin'yomfèni a ra hogan'yomfèni. Nu a rá mbudi di ja'i gi pádi 'be gi 'yot'e nge ja 'be gi tähä, nu a go ná yoho buya mahyoni thoho da hyon'a n'da a. Nuhma 'bu un yon gunxadi 'ne yo xandbate di ze'u yo t'uhni nge din ja ra ndin'yomfèni, pe nu a man'da mahyoni thoho, da mba ma zedi din ja yó hogan'yomfèni 'ne da hyoni 'bepu dám 'bui nge di unran t'èdi dim 'bummánho, ran johya thoho, din ja yon 'yomfèni 'ne ran johya ndimmbui. €

Bi 'yot'yo nt'anni: Laura Athié

Bu dí ne'a ra Javier Gomá: Tetralogía de la ejemplaridad: *Imitación y experiencia* (2003), *Aguiles en el gineceo* (2007), *Ejemplaridad pública* (2009), *Necesario pero imposible* (2013): <https://goo.gl/B4rTpM>

I FAM'RÁ GUA BU JA RAN GUNXADI

Hínnán zegi na, pege ná mbudi: ran hogi bi 'yot'yo ngurbanguat'ahnini nange yón xadi ɔ yó t'uhni ɔ dim pepu ja yo huähi bu n'danni yo hai

Nange'u 'be bi zan'du i 'bet'o nge bi man'a ra INEE nge yón 'yohu ɔ 'be i ot'a ra Nt'ëdi Haim'bonda nge ra Nt'anni nange ra Nxadi (PNEE), nu ɔ yon hogi bin jabu **Sinaloa-Guerrero 'nepu 'buhyo munts'ants'ut'abi bu La Paz** bi man'u nge jatho din jä'ts'a ran t'ëdi ran xadi nge xón ho nge da 'da'ígu nange yo ts'unt'u, yo hmute 'ne'u yo dáts'unt'u yo t'uhni ɔ dim pepu ja yo huähi a ra 'Yu thopu nán ja ra dädädehe Pasífiko.

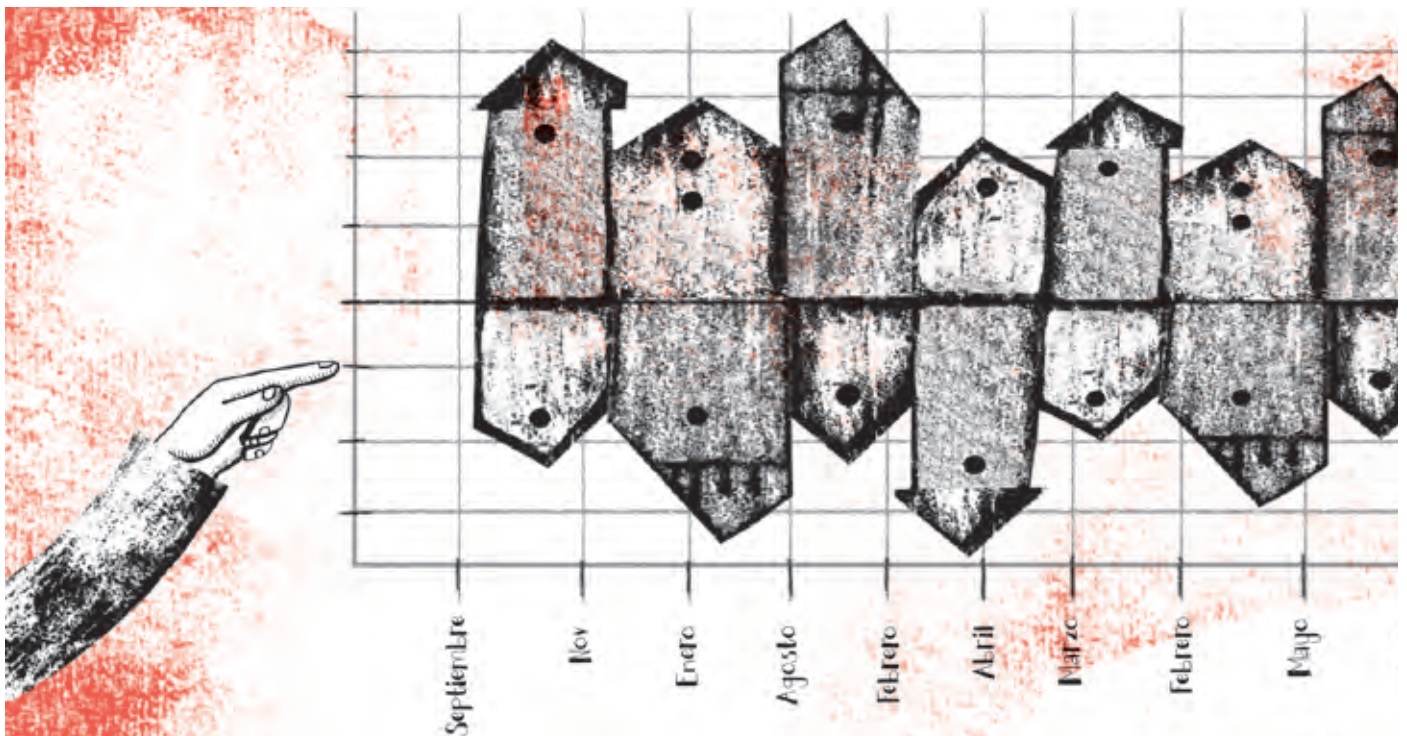
—Zí guethoga 'bu mám bá ts'iga wa,mbe nyoshna dá kokahe wa, dí pahmbe xim bí ehmbé. —nguwa i manráam 'bui a ra Valentín Montes, n'da ra ts'unt'u nge i pe'ts'a 'de'mahyunjeya, ra mengu Sinaloa, nge i pahmbu 'da yo pa ɔ 'bupu ja rán gu bu ja yo huähi bu Baja Kalifornia Sur.

—Dám 'buka bu Álvarez, bu Guerrero. Bám 'bukahe bu ja n'da ran gu nge made ran jädo 'ne made yo xithe. Mán hyujeya bá ékahe wa, nuya dí 'bukahe bu ja ra xekat'oxi bu ja ra Ngunhuähi Kachaniya. Dim pepu ja ra huähi ɔ ma taga, ja'bu i tuhu 'be tuhu 'ne ja'bu xi i tukyon i age i mui. Dí paga bu ja rá Ngunxadi yo T'uhni N'danni yó hai nge ra 'Bede. 'de'mayoto, dí 'yoga bu ná kut'anxadi jeya 'ne dí numanho ngegho má n'dandi hímmi tsá ga mba ran gunxadi 'ne man'da buya i jabu yo t'unt'eni 'ne i tsá ga pomhmbé gan ehmbé bu ja yon t'eni. 'Be gi xi'u mi 'da yo t'uhni. Dá mba ngunxadi ngegho xón gu i tsá da bá'a n'da -i én'a ra Irma Yasmín Terrero Techale, ra hmute mengu n'danni bu Baja Kalifornia Sur.

Nu ra Valentín 'ne ra Yasmín ge'u 'da ɔ yo ts'unt'u, yo hmute 'ne yo dáts'unt'u (NNA) yó t'uhni ɔ yo huähi nge yo mengu n'danni nge dim pepu ja yo huähi nge, nange i thopu ja yo ngurbanguat'ahnini, xón gu 'be i husp'u ja ra 'yu gepu da za da yut'i 'ne din zám bu ja ran xandbäte. I ts'andbi nge i 'bu'a yommáhuähi 'ne hyätema'de'maguto máhuähi 'ne hyusiento 'ne 'datema'dato máhuähi ya yo NNA nge i pes'ra jeya da za da yut'ran xadi mahyoni, pege nu a 14% 'ne 17% i pa ran xadi ɔ.

Nu ra Héctor Jiménez Márquez, ra 'yo'tatsokuä nange yo Nxadi rá mbe'ti ra Nts'ut'abi bu Baja Kalifornia Sur, i manya yo hmepya i jawa:

—Nu ma ngurbanguat'ahninigahe dí tsingahe a mbe 'datemáhuähi yo wähi bu ja ra huähi a n'dajeya, 'ne 'bu'i 'da yo nets'i má za i kokua: dí tsigahe hyu yo munts'i yo miksteko 'ne yo sapoteko bu ja ra ndihi bu Viskaíno, 'ne yo jä'i 'bu yo Kabos 'nepu La Paz nge ya má zäi bim 'bukua. Janange'a gehna dí 'bekahe na nge jatho ga hägahe ra ts'edi ga faxe nge din ja rán xadi ɔ yo nde nge híngrá hyámfo i pan hyä wa sudkalifornianas.

Nuna ra NNA i honi da za din t'unra t'edi da yut'i, din zai 'ne da badi xon n'da ran xadi xon hets'i. I honi nge din ja yon t'edi da hyan'a n'da ran xadi xon ho nge zantho da hyani 'ne hinci hei 'be da t'api 'ne da za da sandbi 'be i honi n'dangu n'da. Janange'a, nu ra Nets'i Haim'bonda nge ra Nt'anni nange ra Nxadi (INEE) bi mam'bu, ra zana agosto nge ra jeya yom-mahuahi 'ne 'de'ma'dato, u 'Bet'o in nu yon xadi u yo hmute, yo ts'unt'u 'ne yo dats'unt'u nge yo t'uhni u yo wahi nge dim pepu ja yo huahi nge yo mengu n'danni bi zon'du 'dahma'dan'yo yo munts'i nge i 'yo yo guenda u yon xadi.

Janange'a, ge'a in ja yoho yo hogi njam'bu xon ja n'dandi nge di mbaxran xadi i ot'u yo NNA nge yom 'bui u yo wahi dim pepu ja yo huahi: yon hogi bin jabu Sinaloa-Guerrero 'ne'a ran Hogi bu 'buhyo Munts'ants'ut'abi bu La Paz.

Nu a ra SNEE, ra PNEE 'ne'u yo hmu bu ja ra INEE

Nu a mahyoni thoho nge i ot'a ra Ts'edi Haim'bonda nge ra Nt'anni nange ra Nxadi (SNEE) ge'a ra Nt'edi Haim'bonda nge ra Nt'anni nange ra Nxadi (PNEE). Nu u i 'bet'o i hon'u i 'Bet'o i ot'e nge nu ra SNEE nge dim faxu u mi 'da yo mbefi ja yo ts'edi 'ne ra nt'anni nxadi i t'ot'e ga na ndoho ra ximhmbai 'da yo nets'i u nge i honi din xandbate age i honi 'bepu man'da dam bommanho ran xadi wa ja ra hai.

Nuya yo 'bet'o ya i hon'a 'be bi box'bu mi t'ot'u yo nt'anni 'ne 'bepu i mba ma ats'i yo nxadi, 'ne ngutho 'bepu nam pe'u yo mbefi ra ts'ut'abi nge i 'yo yo guenda di hoki 'be'a xon hei i ja u yon xadi. Nubu ni mba nt'ut'i yom hma i yahu yo ja'i u to dim pepu ja ra nxadi: yo xandbate, yo hmu yo xandbate, u orba yo 'befi ra hnini, u ja yon xadi 'ne'u to'o dim pepu ja yo nets'i yo mbeti ra hnini.

Yo 'befi di hya ra ts'edi u yo munts'ants'ut'abi

Nu a man'a ra snee 'ne'a Ts'anni Madenjeja bu da Nja 2016-2020 (pmp snee), nu a ra 'befi di hya ra ts'edi u yo munts'ants'u-di di thokra 'befi ot'u i 'bet'o 'ne di japi din ja ra xeki hapu din ja a 'daifu ran 'yomfeni bu ja munts'ants'ut'abi (ra artikulo 9 bu ja 'be pa Nthenni nge ni mba

nt'ot'e 'ne i ten'na Nts'anni Madenjeja bu da Nja nge ra Nyomfeni Haim'bonda Nt'anni Nxadi).

Nu'bu mi mbudi bi mba nts'anni na, un u yon hogi bin ja u yo jeya 2016 y 2017 nange'u 'Bet'o nge i 'yo ra Guenda u yon xadi u yo Hmute, yo ts'unt'u 'ne yo Dats'unt'u nge yo M'bui Wahi bu ja yo Huahi nge yo Mengu n'danni nge in nu 'bepu di zanna n'da ra 'befi nge din ja yo do'yo nge di haitra ts'edi ra munts'ants'ut'abi nge da mbaxu hingi ha ra ts'edi wa M'bonda.

Ran hogi bin jabu Gerrero-Sinaloa

Nu'bu na 'datemakut'a ra zana oktubre ng era jeya yommahuahi 'ne 'de'ma'dato, bu Kuliakan, nu u yon 'behni u yo ngurbanguat'ahnini bu Guerrero 'nepu Sinaloa bi 'yuhna ra INEE n'da ra mbudi hogi munts'ants'ut'abi gepu di japi da bommanho a ra nxadi i han'u yo hmute, yo ts'unt'u 'ne yo dats'unt'u yo m'bui wahi bu ja ra huahi mengu n'danni. Ge'bu 'ne gehya, nu u 'yo yo guenda u yo 'Befi nge N'yohu 'ne 'Da'igu ra Nxadi (PIEE) nge ra SEP nge n'dangu n'da yo ngurbanguat'ahnini din xifi 'be da 'yot'e n'dangu n'da.

Nu ra Guillermo Franco Mora, nge i 'yo ra guenda a ra PIEE bu ra ngurbanguat'ahni bu de Guerrero i ena:

—Nubu Guerrero n'da ra ngurbanguat'ahnini nge i pom bu u yo mbefi mengu n'danni nge i nexpu ja yo T'oho xon Hets'i. Nyondi n'dajeya i poni bi honra 'befi 'ne i pa, mbe hondbu handra dadadehe bu Baja Kalifornia, Guanajuato, Morelos 'nepu Sinaloa. Bi zoni da pakahe nge i tson'a yoto mahuahi nt'uhni i pa n'danni i paha u yo meni.

Ran hogi munts'ants'ut'abi bu La Paz

Nubu na 'datemakut'a ra zana abril ng era jeya yommahuahi 'ne 'de'mayoto bi mba t'uxhna bu La Paz, Baja Kalifornia Sur, nu a ran Hogi Munts'ants'ut'abi a nge i faspayon t'edi da hyan'a n'da ran xadi xon ho 'da'igu nange'u yo NNA nge yom 'bui wahi bu ja yo huahi mengu n'danni.

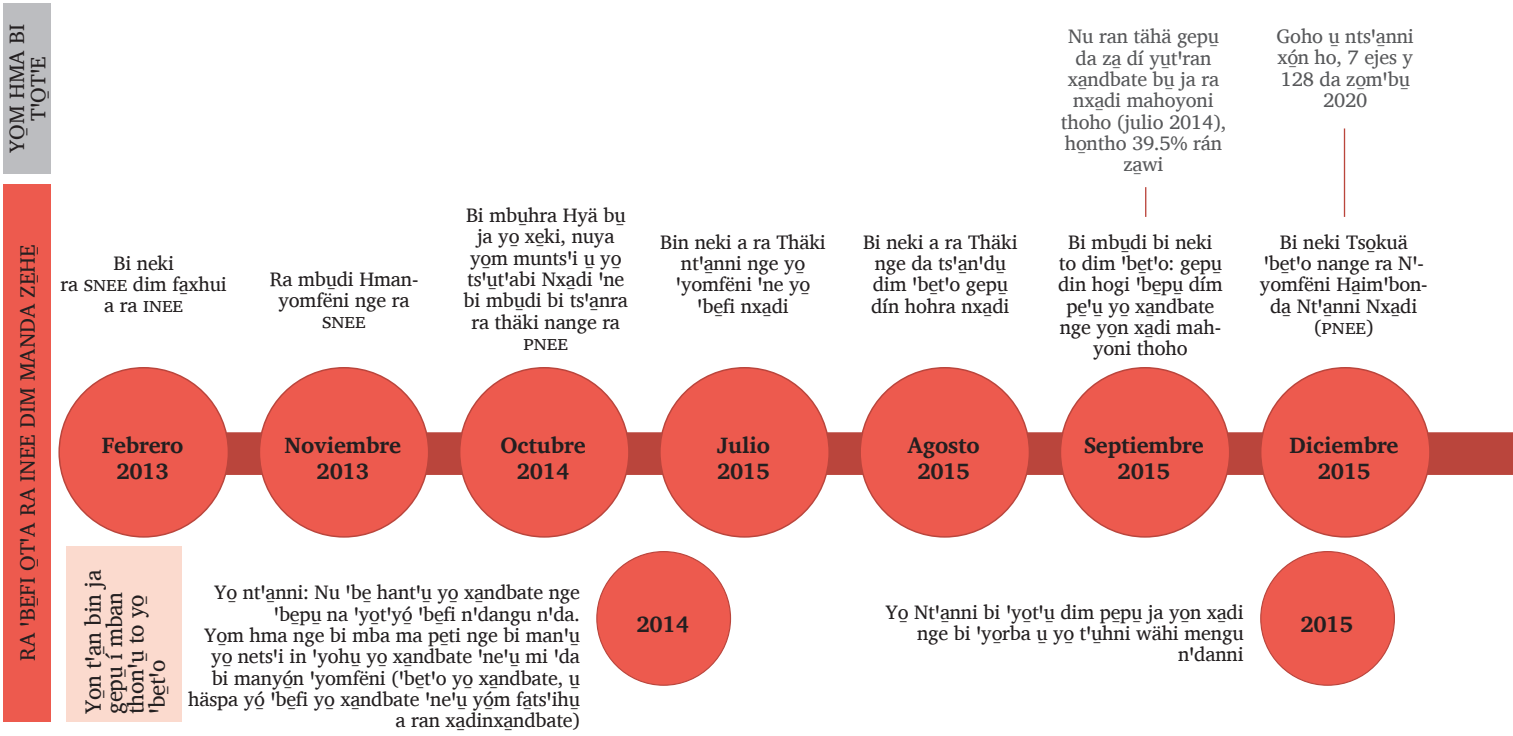
Nuna ran hogi na ge'a bi zan'na ra INEE 'ne'u yo munts'i nxadi i jabu ja yo ngurbanguat'ahnini nge in 'yohu a ra 'yu tho'u yo mengu n'danni ni mba ja ra ndenedadehe bu Pasifiko.

'Bet'o da nu a ran xadi i han'u yo hmute, yo ts'unt'u 'ne yo dats'unt'u nge yo meni u yo wahi dim pepu ja yo huahi nge yo mengu n'danni ra hai

1. Da ts'anni 'bepu dan ja a ran xadi nge mbudi thoho da hnu hangu ja a ram mbeti ra hnini nge di haitra ts'edi a ran xadi, da ts'anni 'bepu da t'ot'e, 'da'igu din ja ran 'yomfeni 'ne dim faxte u yo ja'i buya;
2. Da hnu unge majuani in 'yowi a ran zawi a ran xadi 'dahma'dan'yo yon t'ot'e zehe, jatho xindi ja, ran zawi 'ne da 'yot'e xon ho ra 'befi a to dim pepu nange ra mbefi ran xandbate;
3. Da ts'anni n'da ra N'yomfeni nge 'Darbu din ja u yom Hma nange ra Nxadi 'ne da hnu xon hanja u yon t'edi i tenyo ngunxadi;
4. Da thoni din ja yo 'da'yon'-yomfeni, yo nt'anni nxadi 'ne da mban t'ahmi 'da yo 'befi.

Nu a ra tsokuanhogii a in 'yohu 'dato 'be jatho da t'ot'e:

1. Da thon'a n'da bu ja ra ngurbanguat'ahnini to din 'yo ra guenda di pet'yon 'yomfeni gepu da mbaxu yo NNA 'bu xom boni i pa n'danni, ngutho nge zantho din yahu u mi 'da i 'yo yo guenda bu ja yo ngurbanguat'ahnini.
2. Da man'u majuani 'bu bi zonra pa mahyoni u yom petamma nge i hon'u yo NNA n'damhama majuani da hyan'a ran xadi 'bu bi thopu ja u n'dangu n'da u yo ngurbanguat'ahnini.
3. Da ts'anyo n'yomfeni nxadi 'ne 'bepu din ja ra 'befi gepu majuani thotho da hyanran xadi bu hapu da tho'u yo NNA bu ja yo ngurbanguat'ahnini.

- Da hyoni dim faxu n'da u 'yo yó guenda u yo 'Befi nge yó Mfats'i yo Jä'i, Nte'be-fi 'ne din Njammansu u yo Wáhi bu ja ra Huähi, bi zan'na ra Ngunt'ot'atsokuä Mfats'i Jä'i, n'damhma nu u yom fats'i i pan t'unn'du yo xadit'uhni 'ne'u yó meni da mba thoki din t'un'bu bi zom bu i ja mi 'da yo xëki hai'bonda.
- Din ja ram munts'i age din zo'a n'da bu ja yo t'egi tsibi gepu da nu n'da 'bepu na mba yo 'befi 'ne da xi'a n'da a ra ngurbanguat'ahnini gepu pam 'be'ts'i u yo hma i pa ma peti, 'ne man hëi 'ne 'bepu dí mba ma hoki.
- Da hyun'a n'da u to i 'yo yó guenda 'bu bi mba ba nu 'bepu na mba a ra 'befi 'ne 'be'a xon ja nange'a ran hogi.

Ra 'befi jatho da 'yot'a ra INEE bu ja yo ngurbanguat'ahnini

Nu u yo 'Bet'o Ngunts'ut'abi Haim'bon-da nge ra Nt'anni bu ja ra Nxadi bu ja yo ngurbanguat'ahnini (DINEE) ge'u mahoyoni dá u gepu da za din te a 'be bi ts'anni nge di hätra ts'edi a ram hmunts'ants'ut'abi. Nu ra Xuwa Gálvez i en'a bi zanni din ja:

—Mán n'datenjeya bin jaga ra paha gan xandbatega bu yo t'uhni bu ja yo huähi pan thuhu bu San Kintín, Baja Kalifornia. Nuna bi jaki dá pädi nge xón gu yo t'uhni 'ne yo dáts'unt'u, nu ran xadi i hán'u ge'a hont'a n'da ram pefi a nge da za dí thohyo pa. Janange'a dí m bēnga nu u 'bet'o nge bi zan'na ra INEE emme rán zawí u, 'ne rá 'befi n'dangu n'da u yo ngurbanguat'ahnini da zanzehe 'bepu dí 'yot'e. Nu a ra DINEE bu Baja Kalifornia Sur di thoki da 'yu'u 'be bi zann'du 'bet'o bu ja n'dangu n'da u yo jä'i dim pepu ja ran xadi, nthonts'ut'abi, nange yo jä'i 'ne'u 'be nín te yo 'befi. N'da ra hmepya, da zanni ha dán ja ra 'befi nge dim faxu a ra Nzofu Haim'bonda N'yoni Nxadi.

Rá thähä ran hogi nange yo xandbate 'ne yo NNA

Nu yo pa jabu ya, n'dangu n'da yo xandbate i ozehe yóm pefi 'bepu dí n xandbate 'ne in nu nge xóm hëi da thogi. Nuna nde da ma nge di 'befi da thoki 'be xóm bädi nangu n'da u yo NNA. Nguwa i man'a ra Jesús Alberto Guerrero Salgado, ra xandbate bu ja n'da ra mbudinxadi nange yo

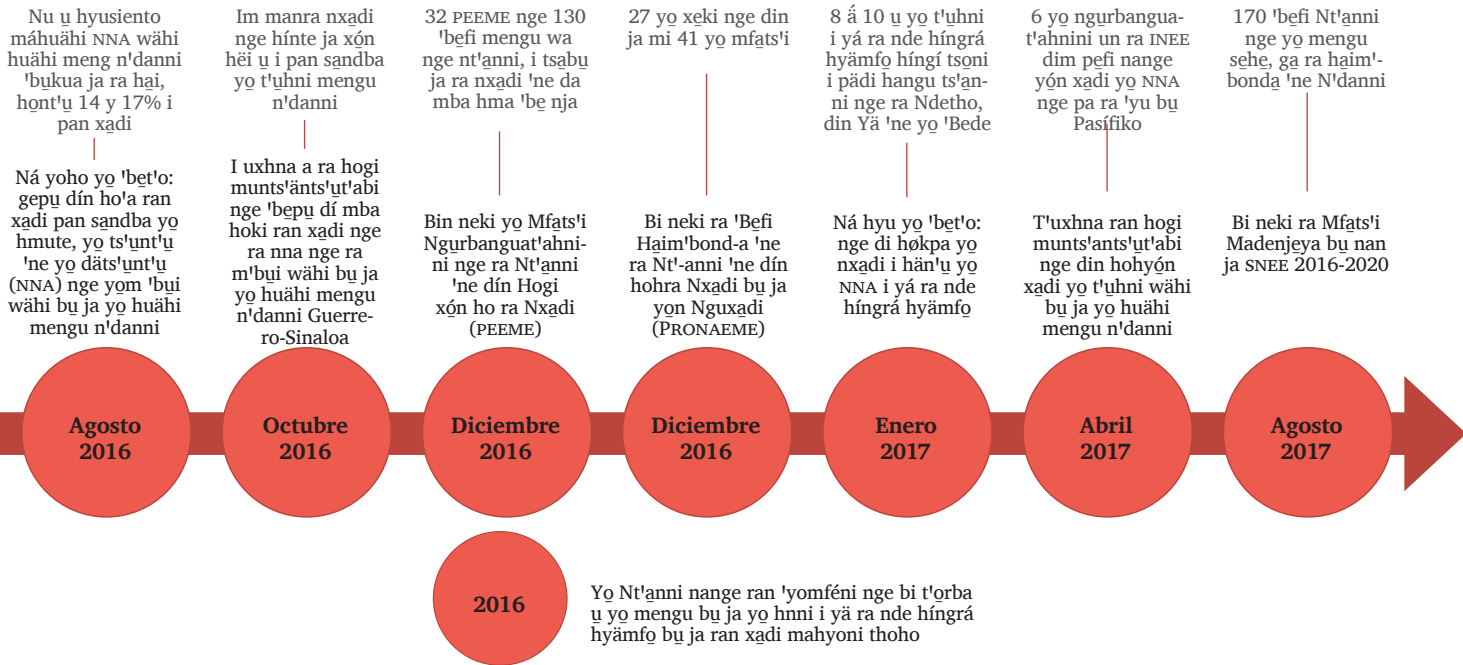
t'uhni mengu n'danni bu Vizcaíno, Baja Kalifornia Sur:

—Nu a híngi pä'a n'da bu ja yo gunxadi u yo mengu n'danni ge'a ha nin ja u. Gepu dán xaka, nge ran t'uti, n'da ra hnini nge i tson'u n'danni ní 'yëhë, 'ne nu'bu gá tsokua galtho dim padi.

Nu a ní 'yuxhna n'da u yon hogi i honi 'bepu din ja yom pefi gepu da za dí zedi din xandbate xón u yo xandbate 'ne'u to i 'bet'o. Ngubu i man'a ra Ivette Solís Rubio, ra xandbate bu 'bu'u yo mbüdi nets'i bu ja ra mbüdi nxadi nange'u yo t'uhni mengu n'danni 7S bu Vizcaíno, Baja Kalifornia Sur:

—Nu a dí ot'ahe 'bu ní 'yë'a 'da'a n'danni u yo t'uhni dí orbahe 'da yon t'anni nge ga pähmbe hangu i pädi n'dangu n'da 'ne 'be'a di 'bedi da bädi, 'ne nange'a buya dí homhmbë 'bepu dá xandbahe u.

Nu a rá 'befi a ra xit'ä a mahoyoni thoho a, tengu thoho i man'a ra Karla Yesenia Alarcón Carrillo, ra xandbate i xandba u fu'a ngoho tson'a 'datonjeyanxadi, nge i ja ran gurbangunxadi bu ja ra mbüdi nxadi nange'u yo t'uhni mengu n'danni Ra 'bede ná kut'a, Vizcaíno, Baja Kalifornia Sur:

—Nuje nge dín xandbatehe dí páhm-be nge xón gu 'be dí 'behmbe. Tengu a, ga xadbahe da bádi da nehi 'ne da 'yo't'u yo t'uhni, 'ne dí othe mam pefihe nge dí tsanzehehe n'dangu n'daje, n'damhma da dāhā da bádi xó ho 'ne da za da thomhma man'da ra nxadi u yo t'uhni. Nu ram fāts'i a jatho da gehse u yo xandbate, gam hmithe u mam pefihe 'ne 'bepu na xandbahe 'ne ga hāmhmbē yón 'yomféni u mi 'da.

Nuya yon t'ot'e ya, nu yo hmu i faxu yo xandbate i xandba u yo NNA nge yó meni u yo wáhi dim pepu ja ra huáhi nge yo mengu n'danni.

Nu yon hogi nange yon t'ot'e a ran xadi

Nu ran hogi Sinaloa-Guerrero 'ne'a ran Hogi Munts'ants'ut'abi bu La Paz ge'u xim bim faxte u mi 'da yo xeki a, pege man'da in 'yowi rán 'yomféni ra já'i, tengu bi man'a ra Julián Santiago Luna, nán yoho m'bet'o bu ga ra Mahyoni ja Nxadi Ngunts'ut'abi Ngurbanguat'ahnini nge Nxadi Mbetints'ut'abi bu Guajaka 'bu min ja a ran t'uxhni bu La Paz:

—Ja n'da rán undbi yo dāk'yēi, pege man'da i tsā u yo ts'unt'u 'ne yo hmute nge

i ja yón t'edi da mba ran xadi tengu thohe i man'a ra Nt'edi haim'bonda, pege hín'yū ram mbeti. Janange'a nuya ga uxhnahū n'da ra hogi, tengu bu na 'yuxhna u yo guajakenyu, híngá hont'a n'da ra tsokūā thohe. Gā ma mbui ga othu, pege jatho ge'a ga bēmhmbū nge ge'a ma 'befihu a.

Nu ra Javier Mancilla Miranda, i 'bet'o gatho bu ra INEE bu Guajaka, i éna:

—Nu u ga i 'bet'o bu ja ra INEE bu ja yo ngurbanguat'ahnini ma 'befihu ga nuhu 'ne ga othu ra 'befi 'bepu dá hokpahū bu dām 'bu'u yo ts'unt'u 'ne yo hmute mengu n'danni. Nu a ja ga othu nge jatho gam pehmbū nge yó mbefigahū ra ts'ut'abi ga nuhu 'bepu na mba u yon hogi bi t'ot'e.

Yom hma bi mba ma peti 'bu mí ja ra Mbudi Munts'i Zánthonja gepu bi ja yo Hman'yomféni nge ra N'yomféni Haim'bonda nge ra Nt'anni Nxadi, bin ja a ná 'datema'dato ra zána abril ng era jeya yommáhuáhi 'ne 'de'mayoto, 'ne'bu mí mban t'uxhna a ran hogi, ná 'datemakut'a a ra zána abril nge ra jeya yommáhuáhi 'ne 'de'mayoto bu La Paz, Baja California Sur, nange: ra Lizbeth Torres Alvarado. €

Nu ra Gaceta di unra jamadi a ra Xuwa Gálvez Lugo, nge i 'bet'o gatho a ra INEE bu Baja California Sur, nange yom petamhma bi 'yorba u yo t'uhni wáhi dim pepu ja yo huáhi nge yo mengu n'danni nge in 'yohu wa.

'Bet'o gepu pan ma zēdi yón xadi yo hmute, yo ts'unt'u 'ne yo dáts'unt'u nge yom 'bui yo wáhi bu ja yo huáhi mengu n'danni: <http://www.inee.edu.mx/index.php/proyectos/directrices>

Yom hma gi tim bu ja:ra INEE, el SNEE y el pmp SNEE 2016-2020 nge rán juati: Yón 'yohu yo 'Befi bu ja yo Xēki Nt'anni 'ne gepu dí hogi xón ho a ran xadi, gi tim bu ja: <https://goo.gl/q5tJeL>

Gaceta de la Política Nacional de Evaluación Educativa en México

*Ja Gaseta ja b'a Politika Nasyonal ja b'a
Ebalwasyon Edukatiba
Ja Yip ja b'a snajeli' sok ja b'a ilxuk janek' wa
xnaxi': wan jamyex b'ej jumasa' ja b'a oj tojb'uk
ja sje'jel ju'uni
sok jastinaka' ay ja b'a k'umal indígenas jumasa'.
Tojolabal de Chiapas*

*Gaseta nge ra Nt'edi Hqi'bondq nge ra Nt'anni
nange ra Nxqdi
Di hätra ts'edi hangu i pädi 'ne yo nt'anni: i xokyo
'lyu gepu di japi da bõmmánho yo nxqdi i ja
Yo artíkulo nge yo nde híngrá
Otomí*